

MARIUSZ SZCZYGIEŁ:

Pod smíchem smutek.

A cosi děsivého a zároveň trpkého.

Polský publicista a novinář Mariusz Szczygieł (1966) vydal pět knih. Ta druhá – kniha reportáží z Česka *Gottland* (2006) – se stala bestsellerem v Polsku a záhy také v Česku. Ohlas vyvolala i v dalších zemích a v roce 2009 byla vyhlášena Evropskou knihou roku. V Národním divadle moravskoslezském v Ostravě a ve Švandově divadle v Praze podle ní nedávno vznikly dvě divadelní inscenace. Zatím poslední vydatnou Szczygiełovou knihou je další vyprávění o Čechách *Udělej si ráj*. Vyšla na jaře v Polsku a v nedávných dnech i v českém překladu Heleny Stachové.

ZDENKO PAVELKA

Do českých dramatizací své knížky jste nemluvil, řekl jste, že je to věc divadelních tvůrců. Překvapily vás ty inscenace něčím?

Umím psát reportáže, ale v divadle se nevyznám. A myslím si, že v tomhle je třeba pokory. Plést se do práce dramaturgovi a režisérovi, to jsem považoval za zbytečné. Protože *Gottland* je kniha o skutečných lidech, oběma divadlům jsem jen poradil dvě věci.

V Ostravě jsem řekl: *Uvědomte si, že skutečným postavám nemůžete dopisovat smyšlené texty*. V Praze jsem řekl: *Nezapomeňte, že postavy z vaší inscenace na to představení můžou přijít a vidět se v něm*. Pouze tohle. A pak už jsem jen přijel na premiéry.

Jste s inscenacemi spokojený?

Základní rozdíl mezi pražským a ostravským představením je ten, že v Ostravě použili, odhaduji, třicet procent mého textu a v Praze devadesát procent.

Ostravské představení je založené na odvážných hromadných scénách, ilustrujících konformismus české společnosti, například všichni na ulici začínají skákat, protože „kdo neskáče, není Čech“. V Ostravě kniha posloužila jako inspirace pro scény-metafory. Divadlo není jen slovo, divadlo je obraz a Jan Mikulášek má pro malování takových obrazů talent. Nápad, aby na mocí utrpeného sochaře Švece (který vytvořil Stalina na Letné) a jeho ženu najížděly stoly, u nichž občané (soudruzi?, úředníci?) jedí polévku, byl skvělý. Řada stolů se vždycky po několika vteřinách posunula o půl metru na dva vytrhané lidi, kteří nakonec spáchají sebevraždu. Aby v každém období stála v bufetu fronta lidí na medaile (50. léta), chlebičky (60. léta), televize (70. léta) a v roce 1989 na klíče ke zvonění na Václaváku – skvělý nápad. Podobně byl úžasný nápad oznámit smrt spisovatele Jana Procházky, kterého zničila StB a nebylo možné ho nikde pohřbit, tónem profesionálního baviče na silvestrovském večírku.

Moje kniha byla tedy pro divadlo jen inspirací, díky níž mohli režisér Mikulášek a dramaturg Marek Pivovarov říct: *Pozor! Češi, to není sranda!* Takové je podle mě poselství jejich inscenace. Myslím si, že je to jeden z mála příkladů skutečně angažovaného divadla v Česku po roce 1989.

A pražská inscenace Petra Štindla?

V Praze vychází všechno z mého textu, který říkají herci, ale celek se

odehrává na facebooku. To je hodně zajímavá představa, že se Hitler, Goebbels, jeho milenka Baarová, Stalin, sochař jeho pomníku Švec potkávají v konverzaci na facebooku a zároveň facebook komentuje jejich chování. Například když někdo spáchá sebevraždu, je označen *Uživatel je definitivně off-line*. Tohle pro mě bylo zvláštní, protože jsem viděl svou knihu přeloženou do zjednodušeného jazyka facebooku. Vytvářelo to fantastický ironický efekt.

Také se mi líbilo umístění děje do malého prostoru mezi dvěma betonovými stěnami. Vyvolávalo to pocit klaustrofobie, stísněnosti – a o to mi v knize šlo. Navíc facebook a postava chlapce vytvořily dojem, že se to všechno může stát vždycky.

Geniální byl nápad upéct největší Stalinův pomník na zeměkouli z mouky, odlamovat lidem stojícím za Stalinem hlavy a jíst je. To je scéna, která by měla vstoupit do dějin divadla.

Pražské představení sjednocuje procházející postava osmnáctiletého chlapce, který se upálil na protest proti zlu tohoto světa. Udělal to už v 21. století, ale potácí se mezi hrdiny z let dvacátých, třicátých, padesátých i sedmdesátých a měl jsem dojem, že režisér Petr Štindl a dramaturgyně Lucie Kolouchová chtějí říct to samé co já v *Gottlandu*: přirozenost světa je neměnná, protože systém bude vždycky zdrojem utrpení.

To nejdůležitější je, že se v obou inscenacích skrývají pod smíchem smutek a cosi děsivého a zároveň trpkého.

V nové knize *Udělej si ráj* se hodně věnujete vztahu Čechů k víře a k církvím, nejen k té katolické. Všimnul jste si toho, co povrchní žurnalistice často uniká – že se Češi sice většinou nehlásí k víře v boha, ale že se o nich nedá tak jednoduše říci, že by byli ateisté. Není to ale pro věřícího katolíka, jakých je v Polsku většina, ještě větší hřích než pouhá bezbožnost?

Velice dobře to karikoval Petr Zelenka v *Přibězích obyčejného šilenství*: touha po bohu se projevuje tak, že mileneček pár chce, aby se na ně někdo díval, když provozují sex. Hledají takové diváky, kteří mají „boží“ oči. Život bez boha, nekonečně katolického, je prostě nemožný. Musí existovat něco, co člověka přesahuje, a tuhle touhu vidím u mnoha Čechů. Zdá se mi, že dříve hodně Čechů přesahoval komunismus, a když skončil, musí je přesahovat něco jiného. Když u vás někdo říká, že je ateista, je mi jasné, že určitě buď věří v horoskopy, nebo používá kyvadélko. Před dvěma lety jsem si koupil knihu *V co věří slavní s rozhovory s českými hvězdami*. Věřívají v horoskopy, kyvadélka, vykládání karet, tarotů a ve spoustu jiných „kouzel“. Nikdo samozřejmě nemluvil o víře v boha, když za něj nepovažuju Jaromíra Jágra. Vykládání karet a další podobné věci ovšem katolická církev považuje za hřích.

Píšete také o tom, že Poláci potřebují k životu neštěstí, a polskou kulturu označujete za nekrofilní, protože si libuje v obětech a tragédiích. To přece souvisí nejen s historií, ale hlavně s vírou. Vy se ovšem netajíte sympatiemi k českému volnomyšlenkářství, a tak ho jako inspiraci doma představujete. Myslíte si, že méně víry by Polákům prospělo?

Jak se to říká u piva: *Poláci jsou hrozní. Katolíci, a jsou tak podlí a závistiví. K čemu jim je ta víra, když jsou tak strašní?* Na to můžete slyšet: *Ale kdyby nebylo té víry, byli by ještě horší*. Jde o to, že všichni máme být katolíky, protože jen strach z božního

V Praze v roce 2007...

FOTO PETR HLOUŠEK

trestu nás vyvaruje před zlem. Kdyby existovala nějaká úměra mezi katolicismem a morálním postojem, většina Poláků by byla anděly – ale nejsme.

Možná by méně víry lidem v Polsku neprospělo, ať věří, já proti tomu nic nemám. Jen by se hodilo méně dominance církve v životě. U nás se dokonce slovo „kościół“, církev – ve smyslu instituce, jako středisko myšlení, jako společenství všech věřících – píše výhradně s velkým písmenem. Tak to předepisuje pravopisný slovník a není možné jinak.

Na čem je ta dominance založená?

Kromě jiného na tom, že nám chybí skutečná diskuse, je to jen: *Jsem katolík, takže mám pravdu*. Chybí nám pokora kněze Halíka, biskupa Malého nebo bývalého kardinála Vlka. Tihle neobyčejní Češi mě fascinují. Jednou do roka u nás navštěvuje příbytek každé věřící rodiny kněz. Žehná domu, světi svícenou vodou, má si povídat s těmi, co tam bydlí, a hospodář mu za to dá v obálce peníze. Na dveře katolického domu se přitom napíšu křídou písmena K+M+B, iniciály tří králů, kteří přišli za Ježíškem do Nazaretu. Tohle se objevuje i u vás. Když jsem se nastěhoval do nového varšavského bytu, kněze jsem nepřijal. Ráno jsem šel do práce a na dveřích jsem měl napsáno 666.

To je dost drsné. Mělo to ještě nějaké jiné důsledky? Nebo už máte klid? Dozvěděl jste se, kdo to napsal? Souviselo to s vaší popularitou?

Nemám ponětí, kdo to mohl být. Ale jsem takový Poločech, tak jsem to vzal jako srandu. Napsal tam byl asi dva roky. Kdybych to hned smazal, ten, kdo to napsal, by mohl mít pocit, že se bojím nebo že se stydím, že jsem to vzal moc emocionálně. Ale já dal najevo: Je mi jedno, co tam je napsané, mě to prostě neurazí.

Když jsem se do toho meziválečného domu, kde je jen několik bytů a kde bydlí jenom staří vzdělaní lidé, právníčka v důchodu, novinářka v důchodu, starý básník a podobně, nastěhoval, napsal jsem každému dopis, že se omlouvám za příliš hlučnou přestavbu, a jinak se tam chovám slušně. Nedovedu si představit, že by to napsal kněz.

To prostě není možné, i když si o polských kněžích nemyslím jen dobré.

Česku už se věnujete dlouho a můžete srovnávat. Změnili se ve vašich očích Češi nějak za posledních deset let? Mění se Česko? K lepšímu? K horšímu?

Nedávno se mě na nějakém autor-ském setkání zeptali, co mě v Čechách rozčiluje, co mi vadí. Odpověděl jsem, že mě nerozčiluje nic. Že to není otázka pro mě. Jako reportér se snažím, abych porozuměl – to je můj hlavní úkol. Cožpak entomologa rozčiluje, že má motýl červená křídla? Ne, on ho bere takového, jaký je. Možná bych měl jako Polák říct, že je to strašné, jak během posledních deseti let klesl v Česku počet pohřbů a přibylo uren, které si z krematorií nikdo neodnesl. Mohl bych říct: *Češi se chovají čím dál hůř*... Ale tohle by mě nikdy v životě nenapadlo. Pro mě je to jen zajímavý jev, o kterém se dá psát – pohřby bez obřadu, nic víc.

Sleduju vaši kulturu a vidím, že jste konečně začali točit filmy, které o komunismu nevyprávějí jen zábavně. Neříkají, že „tohle byla docela fajn a srandovní doba“. Konečně! **Kawasakiho růže, Občanský průkaz, Pouta** – to je nová kvalita v českém filmu. Nejsou to české filmy, které se od vás v Polsku čekají, ale myslím si, že z pohledu psychiky vašeho národa je důležité, že se takové filmy objevily. K těhle změně vám gratuluju.

Filmy... Ty české, nová vlna, pokud vím, v Polsku zdomácněly v jazyce jako úsloví *To je jako český film*. Když chce někdo říct, že nikdo neví, o co jde. Ale připadá mi, že vy máte české filmy rád trochu jinak. Je mezi nimi nějaký, o kterém můžete říct, že vás ovlivnil na celý život? Abych vám napověděl: pro mě je z domácích takovým filmem *Körnerova a Vláčilova Adelheid* a z polských *Wajdovy Kanály* a *Danton*.

Jeden z mých nejoblíbenějších filmů je *Spalovač mrtvol*, film takřka hypnotický. Ale překvapím vás – Fuksova knížka se mi vůbec nelíbí. Připadá mi povrchní, trochu jako do slovo rozeepsaný komiks. Nic moc. Zatímco film je skvělý. Ale za vrcholy českého filmového umění – *Spalovač mrtvol* režíroval Slovák, takže je pro mě obtížné uznat ho jako úplně

český – považuji Němcův **O slavnosti a hostech** a Juráčekův **Případ pro začínajícího kata**. Ty považuji za totální filmy. Myslím tím, že jsou více-rozměrné, vyjadřují se k nejněžším tématům lidskosti, a často opakuji, že jsou to filmy „o všem“. Například *Kafkův Zámek* je podle mě totální román. Kdyby se mě někdo zeptal, o čem je *Zámek*, odpovím: O všem.

Když zmiňujete zároveň spisovatele, který z českých je vám dneska nejbližší?

Největší polský reportér a vedle Stanisława Lema nejpřekládanější polský spisovatel Ryszard Kapuściński napsal, že přežije jenom ten, kdo stvořil svůj svět. Takový svět od začátku originální, se kterým jsme se předtím nesetkali, nepodobný jiným, stvořil Kafka. Z českých spisovatelů takový svět vytvořil Bohumil Hrabal a považuju ho za génia, i když mu časem utekly zbytečné texty. Přesto je to podle mě největší český spisovatel, který nikoho nenásledoval. Je výjimečný od začátku do konce.

Ale je několik českých spisovatelů, o kterých si myslím, že je škoda, že nejsou přeloženi do polštiny. Nejvíce mě mrzí, že Poláci nemůžou číst Martina Vopěnku – **Pátý rozměr, Moje cesta do ztracena** – a Jana Balabána. A pochopitelně by nějaký Čech mohl napsat *Jezusland* – takový *Gottland* o Polsku jako Ježíšově království.

V polském vydání knížky *Udělej si ráj* máte v závěru dovětek, v němž vypočítáváte, o čem všem by se dalo ještě psát, jaké další české kontroverze vás napadají. Ale končíte větou: *Nemám rád knížky z gummy*. Znamená to, že máte v počítači tipy na další české příběhy? Nebo si dáte pauzu?

Ano, sním ještě o jedné knize o Čechách, už poslední. Prozatím – ale to se může změnit – bych rád napsal vyprávění o Müllerově rodině, která nechala postavit pražskou Loosovu vilu, a do toho bych chtěl vplést příběh o básničce Viole Fischerové a spisovatelce Karlu Michalovi a třeba o módní návrhářce Blance Matragi. Byla by to literatura faktu. Ale možná by to měla být jen kniha o osudech Müllerovy vily. Materiál už mám, ale pracuju na dvou stavech. Vedle psaní chodím denně do práce – do deníku *Gazeta Wyborcza* – kde bývám od 10 do 22 hodin, takže za kolik let to napíšu, nevím.